

Přednáška 2 - Krajkářská terminologie a technologie:

Definice krajky

1/ Krajka je samostatný textilní útvar transparentní podoby, který vzniká jedním pracovním procesem pomocí prstů nebo jednoduchým nástrojů, přičemž se nit nebo soustava nití různě spojuje. (Ema Marková)

2/ Krajka může být zhotovena několika technikami – z nich nejrozšířenější a možno říci klasickou technikou je paličkování, specifické pouze pro výrobu krajek. Vedle této klasické technologie krajkářské jsou další jako šití, pletení, háčkování, síťování, drhání a tkaní. (J. Langhamerová)

3/ Krajky .. jsou ozdobné plochy jevící se obyčejně v pružích libovolné šířky s krajem buďto rovným nebo vykrouženým. Hotoví se z nití lněných, konopných, kopřivových, hedvábných, bavlněných, vlněných, stříbrných i zlatých , ano i z vláken rostliny aloe a vlasin koňských. Ku zvýšení nádhery bývalo nezřídka při zhotovení krajek používáno zlatých stříbrných a hedvábných perel, korálek a rozličných penízků a cetek ze zlaceného plechu. (Marie A. Smolková, 1900 – Ottův slovník naučný)

Užívaná jako spojovací prvek dvou textilií, ochrana míst ohrožených tahem nebo třením, potřeba vzdušných a průhledných částí.

Za předchůdce paličkové krajky se považuje výroba střapců, úplety hotovené na krosienkách a částečně určité tkaniny. Pletení pomocí paliček bylo známé také v krajinách kde se takto zhotovovaly také biče, lana, síta, pletence na soukenné oděvy pod. (Slovensko – Terchová). Střapce jsou doloženy na nejstarších zachovaných a známých památkách. Tvoří organické zakončení tkaniny nebo úpletu. Primární úlohou je ochrana okrajů tkaniny nebo úpletu před vytřepáním osnovních nití.

Úplety pletené na krosienkách jsou známé už z prehistorické doby z Evropy a jiných oblastí. Při práci krajkářky pracují se střídáním řídké, prázdné a husté plochy, tvoří ornamenty a pracují s určitým rytmem.

Příbuznou technologií s paličkováním je **pozamentérie** – vyrábí kovové, hedvábné a vlněné úplety a zaměstnávali v dílnách muže i ženy. Používali podušku ve formě sedla na které pletli šňůry, střapce, pletence a knoflíčky.

Typy ručních krajek: háčkováná, šitá, pletená, paličkováná, sešívaná krajka (kombinace paličkováná a šité krajky), tkaná, Point lace a síťovaná

1/ Háčkováná (häkelspitze) – zhotovuje se pomocí háčku, sestává pouze z půdy na které se objevuje určitý vzor, pouze krajka irská pracuje se vzorováním

2/ Šitá krajka (gestickte spitzen)– nejprve se zhotovuje na podkladě a to papírovém nebo látkovém, patří sem také filetová krajka. Vzor, je nejprve obšit a pak vyplněn šitými stehy. Svůj základ má tato technika v Itálii, Belgii, Holandsku.

Pravá tato krajka je italská Guipura – nebo Point de Venise (Benátská krajka) – s nepravidelnou půdou a šněrovanou půdou. Patří sem také šitá Bruselská krajka s tylovou půdou a bohatým květinovým a úponkovými vzory, dále také Alaconská krajka s tylovou půdou, Argentanská nebo Argentall krajka (města Alancon a Argentan ve Francii), dále krajka

burano (Burano – město blízko Benátek) s tylovou půdou a bohatým vzorem (burano–*vyšívaná na síti*).

3/ Paličkovaná krajka – zhotoveno pomocí paliček (Klöppel), vzor na vzorovém papírku (musterzeichnung nebo Musterbrief), válcový nebo oválný polštář – poduška (Kisen), špendlíky ( ), Základ tvoří tzv. půdy – torchton, nazývaná také jako dírková nebo Gimpen s geometrickou půdou, Clunyrjaka – s pravidelným geometrickým vzorem, Idrijská krajka, Chamtily, Malinek nebo Mechelnerská krjak, Valencienská , blonden, duchesse,

4/ Sešívaná – kombinace šité a paličkovaní krajky,

5/ Point lace – tkané šňůry sešívané do podoby figur,

6/ Krajka tkaná (pauze – angl., gaze – fr., Drehergewebe – nj., perlinková tkanina – čj) – spíše se jedná o předstupeň ke krajkám, zhotovuje se pomocí jednoduchého zařízení na tkaní krajek – brda na tkanie čipiek, pochází z 18–19. stol., tkány perlinkovou vazbou – jedna osnovní nit se otáčí kolem druhé nití a v tomto otočení se fixuje nití útkovou, vytváří se jakási gázovitá ažurová tkanina. (více ve sborníku O krajkce...)

7/ Síťovaná krajka – pracuje s jednou volnou nití.

8/ Pletení na rámu – výsledná efekt působí jako tkaná textilie,

9/ další: mackramé – drhání, filetová aj,

Protože se krajka více méně vyvíjela samostatně v západní a východní Evropě mluvíme o krajkách východního nebo západního typu:

Okruh východní - krajka autochtonní

(samorostlá, domácí), různé pletenice, tkanice a krajky vzniklé z: šňůry, pletení – kličky a očka,

1. volné tkaní na svislém stavu
2. pletení na rámu (na krosienkách)
3. tkaní pásků hřebenem (krosienkem)

Okruh západního vývoje krajky - krajka umělá, kultivovaná

I. šitá

1. primitivní lidové mrežky, meštěrky, výraz, ajoury
2. umělá šitá, dírky, pavučinky, katry a volné vzory

II. krajky síťované – filet

III. paličkovaná

1. benátské, flanderské, bruselské
2. kombinované paličkované motivy, našívané na tylové a jiné podklady, prošívání na tylu

IV. krajky irské – háčkové

Základní pojmy:

pláténko, polohod, tylová vazby, hrachovinka, dírková (píchaná vazba) půda, řetízek, lupínek, pavouček, pikotka apod.

Dělení krajek podle technologie:

A / Krajky se dělí na krajky páskové a krajky mnohapárové (starší dělení i u Štěpánové)

1/ Mnohapárová krajka: mnoha paličkami a vždy v jednom směru –jejich typy: řetízkové (pletenice), tkanicevé (tkanice), půdicové, kovové, valencienské, vláčkové, přechodové

2/ Páskové krajky: jen s několika páry a v různých směrech za pomoci háčku, pásek se vine úzký v různých směrech celou krajkou, páskové krajky dále dělíme (obrázek a definice)

- a) s pláténkovou točenou páskou bez přerušení
- b) s páskou přerušovanou (pláténko je přerušeno ozdobným prvkem
- c) s dvěma i třemi samostatnými páskami, které se vzájemně doplňuje
- d) s páskou a půdicemi i výplněmi zdobenou
- e) s motivy ustříhovanými a spedicemi nebo bez půdice
- f) s páskou zdvojeno a opět propojenou
- g) s páskou přetáčenou

B / Krajky se dělí podle průběhu osnovních nití (dělení podle Langramerové)

1/ krajky s vertikálním průběhem osnovy

- a/ krajky pracované s malým množstvím párů – tkanice, přezné (také označované jako řetízkové), kovové
- b/ krajky mnohapárové – valencienské a vláčkové

2/ krajky s různým průběhem osnovy

- a/ krajky páskové jednoduché
- b/ krajky páskové s půdici

Krajkářské pomůcky

předměty se významně neodlišovaly podle krajkářských oblastí a v základě byly všude stejné. Velice variabilní bylo jejich pojmenovávání - regionální názvy

Poduška

česky: herdule i hardule, peřinka, palice, pucoch, peřinka, polštářek, bábula, gul'a, polstr, vankoš, houdl, stávek

slovensky: baba, bambúľ, bambúr, bambúlik, polštár, sotor, hlava, hrča, batoh, vankúš.

rusky: poduška, balvan, klubok, kutuz, buben, puga,

Poduška je potažena prací látkou (cejška, futro, míšek, oblečení na vankúš, vrecuško), nejčastěji kanafasem nebo kartounem.

Paličky

česky: kliple, klepaně, klepně, klepočky, klepčoky, trny, klaničky, vřetenka, dreuka, kliklíky, klopne, kliprdle

slovensky: drevká – drevková robota, babátka, bábence, dravečká, klepce, klepne, kleple, kleprlíky, kyjanky, kykličky, panenky

rusky: kokljušky

Nitě

len (bělený, nebělený – Unbloichte), bavlna, hedvábí, vlna, konopí, kopřivové vlákno, zlaté a stříbrné nitě a dracoun. Paličkovalo se také z velbloudí srsti nebo z koňských žíní a slámy (doplněk).

Klasické krajkářské nitě měly být bělené, bez vlasu, dvakrát spřádané. V Krušnohoří se paličkovaly krajky z hedvábí, které se pak obarvily na černo. Jako další hedvábné nitě byly užívány šerželínové (tuhé hedvábí) a cicorové (měkké hedvábí).

Na kvalitní práce se dovážel len z Nizozemí, nebo z Německa a Čech na Slovensko.

Hedvábné nitě se dovážely z Vídně, Kolína nad Rýnem (tak se dostaly ze Španělska a Itálie – Neapol).

Stříbrné a zlaté nitě se válcují z úzkých plíšků, nitě z nepravých kovových nití se nazývají leonské nitě, rychle ztratily lesk a ztmavly, dostaly patinu. Lidově se zlaté nitě označovaly jako šik (slovensky)

Harasové nitě = hrubá nelesklá vlna

Berlínka – lidově také zamrhol, nemrhol, šávol – měkké pevné vlněné nitě krásných živých barev.

Kopřivové nitě (17.–19. stol.) - velmi žádané, měli smetanovou barvu nebo barvu zralého obilí podobnou konopné niti nebo hedvábné, lidově byly zvané mizikor (sl.) nebo misikorn (čj) , necikor (sl).

Lněné a konopné nitě se barvily se různými přírodními prostředky (šafrán– žlutá, vrbová kůra – modrá, cibulové šlupky – hnědá, odvar planých jablek – červená, vyváření v ovesné slámě – zlatá barva, olšová kůra – černá).

Surové hedvábí přírodní barvy - lidově šušel

Na Moravě (hl. Haná) a ve Slezsku barvily ženy krajky z bílých lněných nití kávovou sedlinou nahnědo a šafránem nažluto.

Podstavce

košík, ošatka, páločka (sítko s dřevěným okolkem), šuplíček, truhlíček bez dna, košík bez uší, stojánek, necičky, košíček, stávek, sánky, diežku, plechový kastnolek, lub, méričku, opáločku, riečičku, sítko, slamienku, truhlík

Podvinek

pásek, papírek, mustříček, forma navyštychaná, forma vypíchaná, furma vypísaná, furma vyštychaná, furmička, mustra, opísaný papírek

rj – skolok,

tzv. modráky – hotová krajka se položí na chemicky ošetřený papír, předem potřeny žlutou krevní solí a citranem a ponechá do zaschnutí ve tmě. Pak se vše vystaví světlu a vloží rychle pod vodu. Krajka se otiskne v bílých linkách na modrém papíru. Tímto názvem se označovaly také podvinky kopírované pomocí čpavku –až do roku 1985.

Špendlíky

gombášky, gombičky, gombošky, ihličky, špendlíčky

Technické prvky

- 1/ kroucení a křížení (2 nitě)
- 2/ píchání za dva páry nebo do oka
- 3/ základem jsou vždy 2 páry nití, z nich se může udělat řetízek, slovensky pletenec a ruský pleteček,
- 2/ pláténková vazba – někdy se nitě ještě kříží, rusky – polotnjanka (regionálně plátynku říkají také – cholstinka, točivok, (slovo točivo označuje v Petěrburské gubernii plátno)
- 3/ polohod (sl. polopárová vazba) – pro rychlejší práci, rusky – cetka
- 4/ vodivý pár – pár prochází celou krajkou útkově
- 5/ vložená nit, vložený pár, vložená řetízek
- 6/ lístkovina (čtverec, listek, trojúhelník) – sl. plotičky a lístky, ze 2 párů, fungují jako řečičky, motivy i výplně, rusky – oboje nasnovka (ve Vologodské gubernii se jí říká – absinkoj, v Petěrburské – lepeškoj,
- 7/ oka a dírky – vznikají i jako technologická nutnost nebo schválně (pikotky)
- 8/ pavoučky (opak ok) – a hvězdička
- 9/ obtahovačka – na Vamberecku obtáčka, šňůrovka, v Sedlici špalíček, ve Strážově cuk

půdice je výraz pro základ krajky ve které jsou vypaličkovány různé motivy

- 1/ dírková půdice – diagonální čtvercová síť z kroucených párů se spojením pláténkovým
- 2/ pichaná vazba.
- 3/ hráška – šachovnicová síť s různými výplněmi čtverců s různým spojením i kroucením
- 4/ hrachovina – šestiboká oka s přilehlými trojúhelníky jsou tvořeny svislými a šikmými linkami, kroucené páry jsou spojeny pláténkem (růžová p.) nebo obtáčeným pláténkem (hrachovinka), špendlík se píchá do středu pláténka, střídají se plné a prázdné čtverce, už v 18. stol. známá
- 5/ tylová vazba – známá i v 18. stol., nemá pevný okraj, proto je vložena mezi pláténovými páry
- 6 / půdice buňková – šestiboká oka, svislou linku tvoří řetízek
- 7/ valencienská půdice – tvořena na čtvercovém diagonálním základě, vzhledem připomíná vláčku ze šestibokých ok. paličkuje se z řetízku..
- 8/ vláčková půdice – šestiboká oka paličkovaná na diagonálním základě

popis krajky –

okraj (u páskové jsou 2 u kusových ze 4 stran) – zadní okraj je rovný a přední je upravený do zubů, obloučků (vějířky)

střed (sl. - driek) – je zaplněn motivy v určitém rytmu...

motivы – stylizované, geometrické a symetrické, asymetrické jsou velmi vzácné

Vliv slohu na krajkou

Renesance – šitá i paličkovaná, je to řídká krajka a skládají se hlavně z čar, tělo krajky je rovný pás dělený na čtverce, ten pomocí 4 os na 8 trojúhelníků. Okolo bodu kde se křížují, běží jeden nebo dva kruhy. Také zuby se dělí na menší dílce. Vše je tvořeno dvoupárovými pletenci, které tvoří kontrast k volným plochám.

Stopy po renesanční krajkě – na Slovensku např. na novohradské krajkě – dělení vzoru na části, a liptovské krajkě.

Barokní krajka – postupně se krajka stává polohustou až hustou, do její struktury se dostává plocha (pláténková) a např. (půdy?) řečičky, které změkčují kontrast mezi hustým motivem a prázdnou plochou. Tak vzniká barokní krajka s bohatými zvládnými liniemi. Celá plocha je zaplněna motivy (květy, úponky a listy), které jsou často těžko rozeznatelné v té záplavě.

Krajkářský výraz spočívá nyní ve vyplnění plochy. Pomalu se objevuje pásková krajka (zákrutová) a také valencienská krajka. Stopy po barokní krajkě jsou na páskových krajkách (motivy rostlinné, listy, puky, ...)

Na příkladě zákrutové krajky je možné vysvětlit vývoj krajky – nejprve se zákrutky objevovaly zřídka, postupně se ze osamocených zákrutek vytvořila řečička ve které byly asymetrické prvky, později se motivy staly symetrickými a kompozice se vyvinula ve složitý motiv rozvětvený na obě strany. Časem se zákrutky a řečička staly hlavními motivy a staly se z nich růže, tulipány, puky apod. umístěné v tylové, dírkové nebo píchané řečičce. Později se složitý motiv rozpadl a jednotlivé části se osamostatnily. Střední květ byl nejsložitější a po stranách byly motivy jednodušší. (Viz vývoj u gemerského čepce, kdy střední „jeden kvet“ se změnil na „tri kvety“, později se pletlo do věnce 5 a nyní už sedm květů a tvar květů se také změnil. Zákrutková čipka se dotkla také liptovské a hontianské krajky.

Vláčková krajka pochází z pozdního baroka – ujala se až na přelomu 18/19. stol. Linie jsou zaokrouhlené protože odpovídají povaze tylové půdy (šestiboká). Pletla se z tenkých nití. Motivy jsou velmi členité a rozmanité.

Geometrická krajka – sestava geometrických motivů je symetrická, pomocí základních tvarů (pruh, vlnovka, čtverec apod.) se sestavují obrazy (kosočtverec – kruh nebo vozík, dva kosočtverce – jestřáb nebo holubice...). Takto se také vytváří složitě tvary nebo převádí do podoby geometrické – květ se rozpadne na kosočtverce a trojúhelníky . . . ., dáno také tím, že nitě byly hrubé, šířka krajky zůstala stejná a vzor se musel zjednodušit na minimum.

Geometrické krajky jsou známé u nás, na Slovensku, Rusku, Finsku, Švédsku a Chorvatsku.